

Sept. 1881

— Լէվընի Հերըլտ ղաղէթասընըն
Պէլկըրաստան ալըպ թապ ունէշի թ-

—Թալև եւս՝ վարորդ հիւմանուր

նորադ, մեղքերի քեաղծոքն իւղերին-
նաքի լուղեթիւթ Թեքնմէ սլունտուգ-
տաւ, զու գըզ վաթթիւ յոլունմուշ տուր,
իսին տախի Բանօէ զտաղու պէւտն
ԳԵԼԵՄԻՆ օլմաղաւ, ուսուլինէ թէվթի-
գան, Բումբ-թիւղիւանէօինէ թէսլիմ
օլունմուշ տուր :

Մեն Բեթլըսպուրկ, 29 ապրիլ
Իմերեթի օր Կիլիսոմ հաղորթութիւնն
ի գրումն զԻրելէն զԽոսֆէթլը, սուհ
ու սալահը ումումինն ուղում միտ-
տէթ տէլամ Իսէճէկինի քէշֆ քթա-
բրիւր :

պու. քի, միևնույն Բրուսիանը գա-
ցալարընտ կիրարկուեց, գուրվէր ասքե-
րիեհեհի տէ ազալթաճազ տըր, չիւնքի-
թիւն հըրս ու թամաթ, հիւքիւմէ-
թին վերտիլի մաշ Երիւնէ վիւլէրի ռա-
տէտէ գալաղը հալտէ, տիկէր իւճ-
րէթլէրին ֆէվզէլտէ արթմասընը
մուճիպ օլմուշ տուր: Պու սէպէպէ,
պիր չօգ ասքէր միւսգիւմէրի վէ քիւ-
չիւք գապիթլէր շանը ասքէրիեհեհի
թիւն մամ իթտիքտէն սօնրա, Եվլէրի
կիպի կէօնիւլիւ օլարագ, Երիւն խը-
մէթ իսթէմէքտէն իսէ, տէվլէթտէն
ալաղընը մաշտան գիւտաէ իւճրէթ
ալաճազ իլլէրէ կիրէեօրաւ: Թիւճ-
ճար եանընտա վէ պանգալարտա վէ
չըմէնտըքէր գուրանեալարընտա վէ
թէմթօր սանտըգքեալարընտ մէկ-
մուրիեթտէն գիւտաէ բարա գաղա-
նըպ սէրպէսթ եաշաղտա տըրաւ:
Պու հալլէր, Ալմանեա տէվլէթինին
տիգգաթընը ճէլպ իթմէքլէ, միւսգիւմ
վէ քիւչիւք գապիթլէրին մաշտալընը
պիր մըգտար արթըրմաեա գալար վէր-
միլ տիւ:

Հասըլը քէլամ, Ֆրանսանըն միւ-
եալարը Ալմանեա խալարտան գի-
եաեա շէրի մուճիպ օլմուշ տուր:

ՍԵՐԻՍԹԵՆԻԱԻՆԱԻՆ

Պըրաղիւն գաղթեթալարընտ շու-
վէճ իլէ օգուճմուշ տուր:

Պիր գալ կիւնտէն պէրու, Ֆէրմամ-
պուքտա, Եվլի վէ պիր չօգ չօճուգ-
վալիտէսի օլան պիր գալտէն իսքեան
իթմէքտէ տիւ: Պու գարը, սէրիս-
լարը, քէնտի պու ֆէնա խուլարըն-
տան գուրթմալարտա տըր: Եւրըլը
բարս ան զլտան: Իպարէթ օլուպ, սէր-
խօշուգտան գուրթմալարտա իլլին քէն-
տիսինէ միւրաճաթ իտէնէ, Լալը-
նըպ, «սէրիսլուգտան գուրթմալարտա
իսթէրմիսին» տէյի սիւալ իտիւպ, Եվ-
վէթ տէյի ճէվապ վիթիտիքտէ, պիր
թէրաթա չէքիւլպ, Եւքէրաւ կէլիւր,
վէ օտաւամ, «հայա» կիթ իլլինէ,
պուճտան պէօյլէ աղընա իլլի գօյմա-
եաճաղընա չիւքէն օլմաշն» տէր:
Չաթէն, պէօյլէ պիր աճալիպ Եօլ իլէ
պիր չօգ ատաւարըն, սէրիսլուգտան
գուրթմալարտա կէ զլէրիմիլ ի-
լէ կէօրտիւք: Եւհիւրտէ պիր չօգ իլլի
իլլէր ատաւ պուլուճուպ, պուճուր-
տան պիրիսինէ, մէրգուճէ, աճազ
կէլէճէք բազար կիւնիւնտէք իլլի իլ-
մէսինէ միւսաւտէ իտէր: Ֆէրտաթը
բազար իթմէքի կիւնիւ, պու ատաւ,
հէր վաղթիք կիպի, իլլի իլմէքէ կի-
տէր, ֆազաթ, իլլիտէն օլ տէրէճէ
թիւքիւրի քի գօրգարագ ֆիրար ի
տէր վէ պիր տաճա աղընա իլլի գօյ-
մազ: Պուճուճ կիպի նիլլէր, պու
գարընը վաթթալարընա պու պէտիւր-
տան գուրթմալարտա իլլար տըր: Վազաթ
պուրաթը ինտըրմազ պիր չէյ կէօրիւ-
նիւր ֆազաթ սահիճ օլտուղունու սու-
րէթի գալիլէաէ պիլտիթիլ: Պաղը
սէրիսլէ Եօրիլէր իլլէրիւն տաթի թէճ-
րիւպէ իտիլիպ, սիւ կիւնքի կիւն
քեաթիլէն իլլէթի մէքըրիւնտէն գուր-
թուլմուշար տըր:

— Հինտիսթան էհայիսի միւսլի-
մէսինտէն օլուպ, Լոնտրատա իմի
հուգուգ մէքթէպիտէ թաճսիլի մէ-
արիթ իթմիլ օլան Սալտ իմի Ալի Մէ-
լիտ նամ գաթ, պու քէրիլէ, զաթը
հաղթթի Սուհամէտիլին թէրճէմէ-
յի հալլէրին, ինիլիլ լիտաթ իլլէ
գալմէ ալըպ, թապ ու նէլը իլլէմիլ
տիւ:

— Կէլէնիլտէ թիթթապիլտէ, զա:

Եւթ աղըր նէթիճէլէրի մուճիպ օլան
ֆէնա պիր օլուն օլանմիլ տըր: Կա-
ղէթ տըր թիթթապիլտէ զաղթաթ,
մէքըրիւր օլունու շու վէճ իլլէ թարիֆ
իտէր, չէօյլէ քի, Մասաղըթտան
կէլմիլ օլան Ուիթ իսմինտէ պիր վազ-
ճէ բաթա, սօգաղարը տօլալըպ, Նի-
հայէթ, Եօրուլմուշ օլտուղուն հալտէ,
Օթէյ Օգսիտանթալ նամ լօգանթա էօ-
նիւնտէ տուրուր, վէ օրտա, Եէմէք
սալաթնտա ճէմ օլմուշ օլան պաղը
տալթիլլէրի էլլէնտիլմէք իլլին պա-
ղը կէօնտ օլունար իճրա իթմէքէ հա-
ղըր պուլունտուղունու պիլտիլիլ:

Տալթիլլէրի պաղըլարը, մէր-
գուճ էճնէպիլին պիր բաթա օլմասը-
նը պիլմէքէքէք, պիր Նիքեա թաղի-
տիլի իթմէքիլ թէքիլի իտէրէր, վէ
օրտա պուլունտան կէնէ պիր գաղ իլլէ
պիր տէլիլալը, իլլին էլլէնտէլի պիր
չէյ օլտուղունու ալաեաթա, կէլին
կիւլէյի օգուճունու իճրա իթմէքէ
րաղի օլմալարը իլլէրինէ, միւսալիլ չի-
բաթա, Նիքեա տուաթըն թէքիլ
օգուճուպ իճրա իտէր, վէ պաթէհու
հաղըրուն, քէնտիսին պիր բաթա
օլուպ, պիրլէտիլտիլ պու գաղ իլլէ
տէլիլալընը, պիրպիրլէրի իլլէ Նի-
գաթնտա պիրլէտիլ օլտուղունը վէ
եալընը էօլիլմէ պիրպիրլէրիտէն
ալըլապիլլէրի միւսքին օլտուղունու
պիլտիլիլ:

Պուճտան, հիւլէնէկիլ պիր մէնգա-
րէ տիւր զուհուր իտէր, չիւնքի, օլ
կիւնտէն պալա պիր կիւնտէ ալապի-
րիպիլլէրի Երիւլիւն կէօրմիլ օլմա-
եան մէրգուճ տէլիլալը իլլէ մէրգու-
մէ գաղ, պիրպիրլէրիլլէն նէ թապիա-
թըն պիրլէրի իտի, վէ նէ տէ նէ ալ-
լէազա օլտուղունընտ իսպալլէրի
վար իտի:

Հաղըր պուլունտան, պու վազա
հաղընտ հիւս իլլտիլլէրի քէտիլ
աղիլլէրի պէեան իթտիքտէն սօնրա,
պէտալաթ պու Երիւլ կէլին կիւլէյի,
արապաթ պիլիպ լօգանթաթ թէք
իտէրէր:

— Ճաթն տէվլէթինին թէճիս իթ-
միլ օլտուղուն գարպիսանէ, 1871 սէնէ-
սի օգոստոսուն տէօրտիլտէ քիւ-
շատ օլունտուղուն հալտէ, աղճէ գարպ
օլունմազ իլլէրէ կէօնտէրիլլէն ալթուն
վէ կիւլմիլ քիւլիլլէրի բէք չօգ օլ-
մազա, պուլարը Երիլմէք իլլին, օ-
ճազար քիթալէթ իթմէքիլլէնտէն,
պիր թաղըմ Երիւլ օճաղարըն ինչա-
թնա գարար վիթիլլէր վէ մաթիլալար
վէ Ետէվաթ սայիլէ բէք միւքէմէլ
իսէ տէ, ինիլլիլթաթա պաղը Երիւլ
մաթիլալար տաթի սըրքըլ օլունտու-
ղուն կիպի, գարպիսանէն մաթիլլէն վէ
մաթաղարընը կէլիլլէթտիլլէնտէն
իպթիտաթ գաղընմիլ տըր:

— Բարիտէ պուլունտան Օթէլ Տէօ
նամ իսպաթիսանէտէ, պու կիւլլէրտէ
աճալիպ չէքիլտէ պիր ատէմ պուլուն-
մազա օլուպ, պու ատէմիլ իլլէ Երիւլ
վէ իլլէ աեաղը վար իմիլ: Պու անէ գա-
տար էօյլէ իլլէ վէ իլլէ աեաղը ա-
տէմ կէօրիլլէտիլլէնտէն, ահապէ մէ-
րազ, մէրգուճան պուլունտուղուն իսա-
թիսանէքէ կիտիպ, քէնտիսին սէյը
ու թէմաշա իտէեօրաւ, վէ չըգալ կի-
տէր իլլէն, պաթիլլէր վիթիլլէր իմիլ:
— Ուաթէր Տուղընամ միւլլէրիլլէն պէ-
եանընա նէգաթն, Միսուրի տալա-
րընտա, իլլէ Երիւլ սէնէ միւսաթիլլէ
սէնէվիլ պիր միլտէն թօնէլաթա տէմիլ
իլլարաճ օլունտապիլլէր տէմիլ մաթիլլէ-
րի պուլունտաթա իմիլ:

ԳԵՏՆԱՇԱՐԺՈՒԹԻՒՆԻՔ
(Շարունակութիւն տես թիւ 2169)

Այս մեր նպատակն է կարելի եղա-
ծին չափ համառօտ կերպով բացատ-
րել յիշեալ հիւանալի երեւոյթները յա-
ռաւ ընտրելով համապատասխանեցնելով,
հանդերձ անոնց զուգնթաց եղող ա-
մեն պարագաներով: Ուստի հարկաւոր
է ամէն բանէ առաջ հաստատել երկ-
րագոյնտիս փորին մէջ պարունակուած
այնպիսի բաներ որք թէ դիտողու-
թեամբ և թէ մակաբերութեամբ դիտ-
յալ են, և ապա ընդհանուր կեր-
պով բացատրել թէ անցեալ տարեգու-
թեանց թէ ներկայ ժամանակի մէջ
տեսնուած այն դիտողութիւնները,
որք երկրիս փորին մէջ պարունակուած
նիւթին անոր մակերևոյթին վրայ ը-
րած ներգործութեան յառաջ եկած
են:

Երկրագունտիս կիսաորամաքիժը
կամ կեդրոնէն մինչև մակերևոյթին
հեռաւորութիւնը քսան միլեօն ոտնա-
չափ է, և մինչև ցարդ հազիւ ուրեք
յիշեալ խորութեան մէկ տասը հա-
զարերորդ մասը գտնուած է: Ուստի
այսչափ անձուկ դիտողութիւններէ յա-
ռաւ ընտրուած եղանակներով են մե-
շուշտ խիստ սահմանաւոր պարտի ըլ-
լալ: Այսու ամենայնիւ երկրագուն-
տի ստորգ և ճիւղ դիտողութիւններով
գտնուած է, որ երկրիս մակերևոյթին
մինչև քառասուն հազար ոտնաչափ խո-
րութեան ինչ վիճակի մէջ ըլլալը կրնայ
ստուգուիլ:

Հանքերու և ուրիշ խորունկ վոր-
ուած խոռոչներու մէջ, ընդհանուր
շերտաւորակաւ դիտողութիւններ ընե-
լով, և արդիստան հորերէ ելած ջու-
րերու տաքութեանը նայելով՝ երկրա-
բանք կ'հաստատեն թէ, երկրիս մա-
կերևոյթին որչափ հեռանալու ըլլամբ
դէպի անոր խորութիւնը, ամէն յի-
սուն ոտնաչափ ինչնոտս մէկ աստի-
ճան տաքութեան աճում մը կ'ոյ. կամ
թէ ամէն մէկ միլոն խորութեան մէջ
հարիւր աստիճան:

Արդ երկրագործելով որ այս աճման օ-
րէնքը անընդհատ պիտի շարունակուի,
ասկէ կ'հետեւի թէ քառասուն միլոն
կամ երկրագունտիս շառաւիղին մէկ
հարիւրերորդ խորութեան տեղը չորս
հազար աստիճան տաքութիւն կ'ոյ:
Եւ ստորգ է որ ասիլայ այն աստիճան
սաստիկ տաքութիւն մը է, որ երկրա-
գունտիս վերայ գտնուած որ և է կար-
ծր մարմին չլիւնար անոր մէջ իւր կարծ-
րութիւնը պահել, եւ երեսուն կամ
քառասուն միլոն խորութեան մէջ ա-
ռանց տարախուսի այն աստիճան տա-
քութիւն մը պարտի ըլլալ ուր ամե-
նակարծր մարմինները անգամ հեղուկ
վիճակի մը կ'փոխուին: Հետեւապէս
կ'հաստատուի թէ հարիւր հեղուկի ա-
հաղին ուղիւստա մը պահուած կ'իւ-
նայ երկրիս փորին մէջը:

Այս հրեղէն ուղիւստիս երկրիս մա-
կերևոյթին ունեցած հեռաւորութիւ-
նը ամենէն շատ եթէ քառասուն միլոն
հաշուելու ըլլամբ՝ յարաբեր է որ այս
չափ հեռաւորութիւն մը երկրիս շա-
ռաւիղին միայն մէկ հարիւրերորդ
մասն է: Ըսել է թէ հաւկիթի մը կե-
ղեւին անոր հեղուկ մասանցը հետ ու-
նեցած համեմատական հաստութիւնը
աւելի է քան որչափ երկրագունտիս
կեղեւին իւր հեղուկ հրեղէն մասին
հետ ունեցած համեմատական հաստու-
թիւնը:

Եթէ իրողութիւնը այս է, ընթեր-
ցողը բնականապէս սա հարցումը պի-
տի ընեն թէ՝ ինչպէս կ'ըլլայ որ այս-

չափ բարակ կեղև մը այնքան խուռն
'ի խուռն հեղուկի մը վերայ հաստա-
ուած լինելով կրնայ կարծրութեան
և հաստաւորակութեան այն ընդհա-
նուր վիճակը պահել՝ որնոր կ'տես-
նեմք և կ'գործածեմք: Այս հարցմա-
նը կրնայ սա պատասխանը տրուիլ թէ՝
չափ երեւոյթներ որք մարդկային աղ-
գին ընտանի եղած են այլ և այլ տեղեր
և որոնք ճիշտ իրենց ժամանակին ե-
ղած վաւերական զեկուցումներն ու
պատմական արձանագրութիւնքը ու-
նին՝ կ'ցուցնեն թէ այն կարծեցեալ
կարծրութիւնը առանց յոյժ կարեւոր
հանգամանաց և բացառութեանց չը
կրնար ընդունուիլ: Տարի մը չանցնի
որ երկրիս այլ և այլ մասերուն մէջ
գետնաշարժութեան նոր դէպք մը չը
պատմուի:

Ոչ տղաք մը կանցնի որ այս սոս-
կալի երեւոյթները բաւ պատահման
այն աստիճան սաստկութեամբ և տա-
րածութեամբ չ'ըլլան, որ ընդարձակ
գաւառներ իրենց սահմաններով աւե-
րակ չ'գտնան, քաղաքներ և գիւղա-
քաղաքներ չ'կործանին հազարաւոր
մարդիկ իրենց տակը թաղելով:

Հարաւորական պայթուցիկները ստու-
րելուց Գործողութեանց մշտնջենաւոր
նշաններ են և Լաւալի հեղեղները և ա-
նոնցմէ բարձրացող միւրոյց ամպերը
չըլալայ գաւառներ կը ծածկեն և եր-
բմիւս ամբողջ քաղաքներ իրենց տակը
կը թաղեն: Ուղիւստիս կարծր յա-
տակը երբեմնակի տակէն եղած ներ-
գործութիւնով մը այնպէս վեր կ'ցըղ-
ուի, որ նորաւոր կղզիներ երևան կե-
լեն որոնք ժամանակ մը մնանք և ա-
նոնց պէս ուրիշ անթիւ երեւոյթներ կը
ցուցնեն թէ երկրագունտիս կեղևը
ընդհանրապէս երկրագործածին չափ
կարծր և անփոփոխ չէ:

Բայց եթէ մեր տեսութիւնը աւելի
ընդարձակեմք աշխարհիս ներկայ դը-
րութեան դէպ 'ի առաջ շատ հեռուն
անցնելով՝ պիտի գտնեմք երկրիս կեղ-
րունական մասերէն ելող հոսանքներու
զորութիւնովը յառաջ եկած այնպիսի
նշաններ և բնական փոփոխութեանց
այնպիսի վկայութիւններ, որ ներկայ
դրութեան մէջ պատմուած ամենէն
ահագին և խիստ աւերիչ գետնաշար-
ժութիւնքը անոնց հետ բաղդատուե-
լով ոչ ինչ են: Երկրիս փորին մէջ պահ-
ուած հրեղէն նիւթը՝ զորս պարիսկող
կեղեւին դէմ անհատաւորութեամբ
ճնշելովը աստեան աստեան անոր վերայ
տարբեր ուղղութիւններով ճեղքը-
րած քներ բացած է, և անոնցմէ հա-
լած հանքային նիւթեր դուրս պուլթ-
կալով և կամայ կամայ պաղելով՝ ա-
ռաւ կիսահեղուկ և խորանման գո-
յութիւններ առած են, և յետոյ
թանձրանալով այն ճեղքուած քներուն
վերայ լերանց չըթաներ ձեւացուցեր
են: Ահա տապէս եղած է այն գոր-
ծողութիւնը՝ որով մշտեան, Արեւմտի
և Հիւսիսայայ լի անց խիստ լայնատա-
րած չըթաները ձեւացրեր են: առաջի-
նը Ամերիկայի մէջ հիւսիսէն դէպ 'ի
հարաւ ճամբորդելով և ետքինները
Եւրոպայի և Հնդկաստանու մէջ արե-
ւելքէն դէպ 'ի արեւմուտք:

(Ծանոթութիւն)

Խ. Հ. Ստիւան Խիլլան

ՍԱՀԻԳ ՂԱԶԻՍԱ
ԿԱՐԱՊԵՏ Ե. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

Գալթատա Բէնճէմինի բազարընտ
Պ. 20 Խալի խանընտ